

Deviation from Territorial Jurisdiction and Impossibility to Void the Court's Ruling Rules in the Estate Partition Lawsuit

*Ehsan Bahramy*¹

1. Ph.D. Student in Private Law, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.
Email: e_bahramy@sbu.ac.ir

ABSTRACT

The foundation of civil procedure is the rules that have been legislated for trial's discipline. However, expedients and circumstances of claim sometimes cause deviation from trial's rules. With attention to law, it is observed that first, although local jurisdiction of claims about goods is with the court of defendant's residence and local jurisdiction of claims about immovable property is with the court of its locale, local jurisdiction of claim to admeasure heritage is the last residence or habitation of decedent. In order to implement this exception, a set of strategies such as place of issuance of probate, place of death, place of occurrence of property, especially immovable property of the decedent, place of heirs' residence, the last decedent's residence based on plaintiff's announcement should

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2021.285654.1652

Received:
11 May 2020

Accepted:
26 May 2020

Published:
7 June 2022

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

be used. Secondly, although one of the characteristics of court's final verdict according to the rule is that it is not voidable, the verdict about admeasuring heritage is an exception to this rule and is so voidable. In this article, we intend to explain the deviation from two aforementioned rules in the claim to admeasure heritage in law.

Keywords: Admeasure Heritage, Local Jurisdiction, Voidance of Admeasure, Decedent's Residence, Decedent's Habitanace.

Excerpted from the dissertation entitled "Special Formalities of Inheritance Claims with a View to Iranian Judicial Procedure", University of Judicial Sciences and Administrative Services, Faculty of Judicial Law.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Ehsan Bahramy: Conceptualization, Methodology, Software, Validation Formal analysis, Investigation, Resources Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project administration..

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Bahramy, Ehsan. "Deviation from Territorial Jurisdiction and Impossibility to Void the Court's Ruling Rules in the Estate Partition Lawsuit" *Journal of Legal Research* 21, no. 49 (June 7, 2022): 225-242.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

E x t e n d e d A b s t r a c t

The basis of civil procedure is the rules that are laid down to regulate the proceedings. However, sometimes the expediencies of certain lawsuits cause deviation from procedural rules. One of these lawsuits, which accounts for a significant proportion of civil courts cases, is the estate partition lawsuit. The regulations that govern the estate partition lawsuit do not conform to the procedural rules in two instances. The main matter of the present article is to identify the two aforementioned instances and explain their procedural debates.

In this regard, relying on the library method, the following results are obtained:

1. According to the rule contained in Articles 11 and 13 of the Civil Procedure Code, movable property lawsuits are brought in the court of the defendant's domicile, and immovable property lawsuits are brought in the court of the property's location. However, according to Article 20 of the Civil Procedure Code and Article 163 of the Probate Code, whether the estate (as the object of the lawsuit) is movable or immovable or a combination of the two, the territorial jurisdiction belongs to the court which the last domicile of the deceased person has been in its realm. Moreover, if the last domicile of the deceased person is not known, the territorial jurisdiction belongs to the court that the last residence of the deceased person has been in its realm. If the deceased person has not had a domicile or residence in Iran, according to Article 164 of the Probate Code, the court in which the estate has been located, has territorial jurisdiction. If the estate has been located in different places, the court in which the immovable property is located will have jurisdiction.

2. The basis of deviating from the rule of the territorial jurisdiction in the estate partition lawsuit can be considered as follows: Firstly, the estate has a legal personality that has its special domicile. Secondly, the important center of the decedent's affairs is also in his last domicile. Thirdly, the customary appearance implies the unity of domicile of the parties of the estate partition lawsuit (who are usually heirs) and the deceased person. Fourthly, because the man usually keeps his property around him, after death, the location of the property (estate) and the last domicile of the deceased person are the same.

3. To implement this exceptional regulation and identify the last domicile or residence of the deceased person, the court must use a set of solutions such as the place of issuance of the inheritance certificate, place of death, location of the property, especially the immovable property of the deceased person, domicile of the heir(s), last domicile of the deceased declared by the plaintiff, etc. To this end, it is neither necessary nor practicable for the court to conduct a thorough investigation within the scope of the investigation to prove the case.

Rather, as soon as a hint is found as to where the last domicile or residence of the deceased person was and there is no strong comparison to it, it is sufficient for the court to begin the trial.

4. As the rule says, the ruling of the court is not voidable. However, the ruling on estate partition does not follow such a rule and is voidable; Because, firstly, the impossibility to void other rulings can not regard as a reason for the impossibility to void the ruling on estate partition. Secondly, the removal of Article 33 of the former Civil Procedure Code that states: "The invalidity of the partition lawsuit must be filed in the court by which the partition has been made" does not imply the impossibility to void the ruling on estate partition, which is supported by the principle of the court's obligation to hear lawsuits. Thirdly, the Res Judicata rule only prevents the possibility to void the ruling on estate partition in terms of the validity of the judicial decision; While the ruling on estate partition is also a contract that, like any other contract, is probable to be void and inoperative.

عدول از قاعده صلاحیت محلی و غیر قابل ابطال بودن حکم دادگاه در دعوای تقسیم ترکه

احسان بهرامی^۱

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Email: e_bahramy@sbu.ac.ir

چکیده:

سنگ بنای آیین دادرسی مدنی، قواعدی است که جهت نظم بخشیدن به دادرسی وضع گردیده است. باوجوداین، گاهی مصالح و مقتضیات دعوا، پیروی از قواعد دادرسی را بر نمی‌تابد و سبب صیقل خوردن قواعد و عدول از آن می‌گردد. با دقت نظر در حقوق موضوعه، ملاحظه می‌گردد که در دعوای تقسیم ترکه، گاهی از قواعد دادرسی عدول می‌گردد. از این رو، نخست، هر چند بنا بر قاعده، صلاحیت محلی دعوای راجع به مال منقول با دادگاه محل اقامت خوانده و دعوای راجع به مال غیرمنقول با دادگاه محل وقوع مال غیرمنقول است، صلاحیت محلی دعوای تقسیم ترکه اعم از منقول و غیرمنقول با دادگاهی است که آخرین محل اقامت یا سکونت متوفی در آنجا بوده است. در راستای اجرای مدلول این استثناء، باید از مجموعه راهکارهایی نظیر محل صدور گواهی انحصار وراثت، محل

کپی رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌های حقوق

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2021.285654.1652

تاریخ دریافت:
۲۲ اردیبهشت ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش:
۶ خرداد ۱۳۹۹

تاریخ انتشار:
۱۷ خرداد ۱۴۰۱

فوت، محل وقوع اموال به ویژه اموال غیرمنقول متوفی، محل اقامت ورثه و آخرین اقامتگاه متوفی بر اساس اعلام خواهان دعوا مدد جست. دوم اینکه هر چند بنا بر قاعده، یکی از اوصاف حکم قطعی دادگاه، غیر قابل ابطال بودن آن است، حکم تقسیم ترکه از این قاعده مستثنی بوده و قابل ابطال است. در این مقاله قصد داریم به تبیین عدول از دو قاعده پیش گفته در دعوی تقسیم ترکه در حقوق موضوعه بپردازیم.

کلیدواژه‌ها:

تقسیم ترکه، صلاحیت محلی، بطلان تقسیم، اقامتگاه متوفی، محل سکونت متوفی.

برگرفته از پایان‌نامه با عنوان «تشریفات خاص دعوی ارث با نگرشی به رویه قضایی ایران»، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، دانشکده حقوق قضایی

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

احسان بهرامی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبار‌سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

بهرامی، احسان، «عدول از قاعده صلاحیت محلی و غیر قابل ابطال بودن حکم دادگاه در دعوی تقسیم ترکه». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۱، ش. ۴۹ (۱۷ خرداد ۱۴۰۱): ۲۲۵-۲۴۲.

مقدمه

دعوی تقسیم ترکه زمانی مطرح می‌شود که بحث از ترکه مشاع در میان باشد. آنجا که لااقل یکی از مالکین متعدد ترکه، موافق ادامه اشاعه در مالکیت نباشد و سودای تقسیم ترکه را در ذهن پیرواند. بدیهی است که در چنین وضعیتی، مالکی که راضی به تداوم اشاعه در مالکیت نیست، می‌تواند مستقلاً حصه خود از ترکه را به دیگری انتقال دهد و در صورت عدم امکان، از طریق توافق با سایر شرکا، از طریق تقسیم ترکه به اشاعه در مالکیت پایان دهد. باوجوداین، اگر طریق اخیر نیز مسدود باشد، مالک مخالف ادامه اشاعه در مالکیت می‌تواند از باب قاعده «الحاکم ولی الممتنع» با مراجعه به حاکم تقاضای تقسیم ترکه را بکند.

خواهان تقسیم ترکه، از دو طریق می‌تواند الزام سایر شرکا به فروش ترکه را از حاکم بخواهد. طریق نخست این است که خواهان باید بر اساس فصل هفتم از باب پنجم قانون امور حسبی^۱ دعوی تقسیم ترکه را مطرح نماید. در چنین حالتی، خواسته خواهان باید تقسیم ترکه باشد و منظور از تقسیم در چنین وضعیتی، تقسیم به جمیع اقسام آن، یعنی تقسیم به افراز، تقسیم به تعدیل، تقسیم به رد و تقسیم به فروش می‌باشد. چنین طریقی را می‌توان از اطلاق لفظ تقسیم در ماده ۳۰۰ و مواد ۳۱۶ و ۳۱۷ ق.ا.ح.^۲ به وضوح ملاحظه کرد. طریق دوم که تنها در خصوص ترکه غیرمنقول دارای جریان ثبتي خاتمه‌یافته امکان‌پذیر است، این است که خواهان باید بر اساس قانون افراز و فروش املاک مشاع مصوب ۱۳۵۷ و آیین‌نامه اجرایی آن مصوب ۱۳۵۸، دعوی افراز ترکه را در اداره ثبت اسناد و املاک محل وقوع ترکه طرح کند. در این صورت اگر ترکه قابل افراز باشد، اداره ثبت اسناد و املاک ترکه را افراز می‌کند. در غیراین صورت، پس از صدور گواهی عدم امکان افراز ترکه توسط اداره ثبت اسناد و املاک، خواهان می‌تواند دعوی فروش ترکه را در دادگاه مطرح کند. بدیهی است که طریق دوم از موضوع این نوشته خارج است و در خصوص طریق اول که همانا دعوی تقسیم ترکه است، باید گفت که در این دعوا، از قاعده صلاحیت محلی و غیر قابل ابطال بودن حکم دادگاه عدول می‌گردد^۳ و احکام استثنایی جایگزین آن می‌شود که ذیلاً به آن خواهیم پرداخت.^۴

۱. بعد از این «قانون امور حسبی» در مقاله حاضر به اختصار ق.ا.ح. ذکر می‌شود.

۲. ماده ۳۰۰ ق.ا.ح.: «در صورت تعدد ورثه هر یک از آنها می‌توانند از دادگاه درخواست تقسیم سهم خود را از سهم سایر ورثه بخواهند.» ماده ۳۱۶ ق.ا.ح.: «تقسیم طوری به عمل می‌آید که برای هر یک از ورثه از هر نوع اموال حصه‌ای معین شود و اگر بعضی از اموال بدون زبان قابل قسمت نباشد، ممکن است آن را در سهم بعضی از ورثه قرار داد و برابر بهای آن از سایر اموال در سهم دیگران منظور نمود و اگر تعدیل محتاج به ضمیمه پول به اموال باشد، به ضمیمه آن تعدیل می‌شود.» ماده ۳۱۷ ق.ا.ح.: «در صورتی که مالی اعم از منقول یا غیرمنقول قابل تقسیم و تعدیل نباشد، ممکن است فروخته شده بهای آن تقسیم شود...»

۳. نمونه‌هایی از قواعد دادرسی که در دعوی تقسیم ترکه نیز مجری است، به شرح آتی است: قواعد دادرسی حاکم بر لزوم ذی‌نفع بودن خواهان، صلاحیت ذاتی، اختلاف در صلاحیت، دادخواست و آثار آن، بهای خواسته، جریان دادرسی تا جلسه رسیدگی، جلسه دادرسی، توقیف دادرسی، استرداد دعوا، استرداد دادخواست، امور اتفاقی، رسیدگی به دلایل، مواعد، هزینه دادرسی و ...

۴. لازم به ذکر است که با دقت نظر در تعاریف یاد شده علمای حقوق از مفهوم دعوا، دعوی تقسیم ترکه یک-

۱- عدول از قاعده صلاحیت محلی

طرح دعوای تقسیم ترکه مانند سایر دعاوی، مستلزم رعایت مقررات راجع به صلاحیت محلی می‌باشد. در این مسیر، قاعده دادرسی خواهان دعوا را به یک سو هدایت می‌کند و حکم خلاف قاعده به سویی دیگر. از این رو، شناخت هر دو مهم، برای طرح دعوا مفید فایده خواهد بود.

۱-۱- تبیین قاعده و مبانی آن

قاعده این است که دادگاه صالح به رسیدگی به دعوی راجع به اموال غیرمنقول، دادگاه محل وقوع مال است^۵ و صلاحیت محلی دعوی راجع به اموال منقول با دادگاه محل اقامت خواننده می‌باشد.^۶ قاعده صلاحیت دادگاه محل اقامت خواننده دعوی منقول، از ماده ۱۱ ق.ا.د.م.^۷ استنباط می‌گردد. برخی از حقوق‌دان‌ها در مقام تبیین مبانی نظری چنین قاعده‌ای این‌گونه توجیه می‌کنند که نخست، قاعده صلاحیت محلی دادگاه محل اقامت خواننده، مبتنی بر یکی از سنت‌های قضایی است که در حقوق رم، کلیسا و حقوق سنتی بیشتر کشورها وجود داشته است و امروزه به عنوان یکی از قواعد مقبول جهانی و تغییرناپذیر در قوانین موضوعه عموم کشورها نفوذ یافته است.^۸ دومین توجیه ایشان، استفاده از اصول عملیه و ظاهر در مباحث ماهوی است؛ به این شرح که همان‌طور که اصل برائت و اماره ید مالکی اقتضا می‌کند که مدعی، وجود حق بر عهده مدعی علیه را اثبات کند، باید مدعی را ملزم کرد که ادعای خود را در دادگاهی مطرح کند که پاسخگویی خواننده در آن، کمترین زحمت و هزینه را برای او داشته باشد و چنین دادگاهی معمولاً دادگاه محل اقامت خواننده است.^۹ قاعده صلاحیت محل وقوع مال دعوی غیرمنقول نیز از ماده ۱۲ ق.ا.د.م.^{۱۰} استفاده می‌شود که در بیان علت وضع آن آورده‌اند که از آنجا که دادگاه محل وقوع مال غیرمنقول به محل وقوع مال

دعوی تمام عیار است؛ چه آنکه می‌توان گفت که در تعاریف ارائه شده از دعوا، دو رکن مشترک وجود دارد: رکن اول عبارت است از اینکه دعوا باید از سوی مدعی و خواهان آن مطرح شود که عبارات «اشخاص، مدعی و مدعی حق» بیانگر این مهم است. رکن دوم نیز عبارت است از اینکه دعوا باید طرفی داشته باشد که پیش از طرح دعوا، حق مورد ادعا را تزییع یا انکار کرده باشد که عبارات «دیگری، انکار یا تجاوز و انکار یا تزییع» بیانگر این مهم است. رکن اول، لزوم طرح دعوا از سوی ذی‌نفع و رکن دوم، ترافعی بودن دعوا نام دارد. (جهت ملاحظه تعریف علمای حقوق از دعوا، نک. ناصر کاتوزیان، اعتبار امر قضاوت شده در دعوی مدنی (تهران: دادگستر، ۱۳۷۶)، ۱۱۸؛ احمد متین دفتری، آیین دادرسی مدنی و بازرگانی، جلد اول (تهران: مجد، ۱۳۷۸)، ۲۰۹؛ قدرت الله واحدی، آیین دادرسی مدنی (تهران: میزان، ۱۳۷۷)، ۲۸۳.)

۵. عبدالله شمس، دوره پیشرفته آیین دادرسی مدنی، جلد اول (تهران: دراک، ۱۳۸۵)، ۳۹۴.

۶. علی مهاجری، قانون آیین دادرسی مدنی در نظم حقوقی کنونی (تهران: فکرسازان، ۱۳۹۱)، ۱۵۹.

۷. ماده ۱۱ ق.ا.د.م.: «دعوا باید در دادگاهی اقامه شود که خواننده، در حوزه قضایی آن اقامتگاه دارد ...»

۸. شمس، جلد اول، پیشین، ۳۹۴.

۹. همان، ۳۹۴ و ۳۹۵.

۱۰. ماده ۱۲ ق.ا.د.م.: «دعوی مربوط به اموال غیرمنقول اعم از دعوی مالکیت، مزاحمت، ممانعت از حق، تصرف عدوانی و سایر حقوق راجع به آن در دادگاهی اقامه می‌شود که مال غیرمنقول در حوزه آن واقع است، اگر چه خواننده در آن حوزه مقیم نباشد.»

نزدیک‌تر است و به تبع، انجام تحقیقاتی نظیر تحقیقات محلی و ارجاع به کارشناس آسان‌تر صورت می‌گیرد، چنین حکمی وضع شده است.^{۱۱}

۱-۲- عدول از قاعده و مبانی آن

باوجوداین، ملاحظه می‌گردد که از قاعده صلاحیت محلی در دعوای تقسیم ترکه عدول می‌گردد و حکمی استثنایی جایگزین آن می‌گردد. براین اساس، به موجب ماده ۲۰ ق.آ.د.م.: «دعوای راجع به ترکه متوفی اگر چه خواسته، دین و یا مربوط به وصایای متوفی باشد، تا زمانی که ترکه تقسیم نشده باشد، در دادگاه محلی اقامه می‌شود که آخرین اقامتگاه متوفی در ایران، آن محل بوده و اگر آخرین اقامتگاه متوفی معلوم نباشد، رسیدگی به دعوای یاد شده در صلاحیت دادگاهی است که آخرین محل سکونت متوفی در ایران، در حوزه آن بوده است.» و به موجب ماده ۱۶۴ ق.ا.ج.: «هرگاه متوفی در ایران اقامتگاه یا محل سکونی نداشته، دادگاهی صالح است که ترکه در آنجا واقع شده و اگر ترکه در جاهای مختلف باشد، دادگاهی که مال غیرمنقول در حوزه آن واقع است صلاحیت خواهد داشت و اگر اموال غیرمنقول در حوزه‌های متعدد باشد صلاحیت با دادگاهی است که قبلاً شروع به اقدام کرده.»^{۱۲} در خصوص مبانی چنین حکم خاصی باید گفت که برخی از علمای حقوق، مبانی حکم خلاف قاعده ماده ۲۰ ق.آ.د.م. را با نظریه شخصیت حقوقی ترکه توجیه کرده‌اند؛ به این شرح که ترکه متوفی قبل از تقسیم، دارای یک شخصیت حقوقی است که اقامتگاه خاص دارد.^{۱۳}

برخی نیز این‌گونه نظر داده‌اند که از آنجاکه ترکه متوفی قبل از تقسیم نیازمند اداره می‌باشد و با توجه به اینکه اداره ترکه (که تقسیم ترکه از جمله آن است) باید در یک محل به صورت متمرکز صورت گیرد، مناسب‌ترین محل جهت اداره ترکه، آخرین اقامتگاه متوفی می‌باشد؛ چرا که مرکز مهم امور متوفی تا پیش از فوت در آنجا بوده است.^{۱۴}

به نظر می‌رسد که هر دو نظر با کمترین ایراد مواجه باشد. باوجوداین در تکمیل آن می‌توان مبانی دیگری نیز برای چنین حکم خاصی ذکر نمود؛ به این شرح که به نظر می‌رسد که مبانی چنین حکم خاصی این نیز می‌تواند باشد که نخست، آدمی تا زمانی که در قید حیات است، معمولاً سعی می‌کند اموالش را پیرامون محل اقامت خود نگهداری کند و از این رو است که ماده ۲۰ ق.آ.د.م. دعوای راجع به این اموال که پس از فوت شخص، ترکه نامیده می‌شود را در صلاحیت محلی دادگاهی می‌داند که آخرین اقامتگاه متوفی در جوار آن بوده است. دوم اینکه با توجه به اینکه ورثه متوفی نیز معمولاً در

۱۱. احمد متین دفتری، *آیین دادرسی مدنی و بازرگانی*، جلد اول (تهران: مجد، ۱۳۸۸)، ۲۸۲.

۱۲. چنین حکم خاصی در سایر قوانین نیز دیده می‌شود. به عنوان نمونه، به موجب ماده ۴۵ ق.آ.د.م. فرانسه: «در خصوص ارث، تا زمان تقسیم ماترک، موارد زیر در مرجع قضایی که ارث در آنجا مطرح گردیده، قابل طرح است: دعوای میان ورثه، دعوای طلبکاران متوفی و دعوای مربوط به اجرای مقررات ناشی از موت.» (حسن محسنی، *آیین دادرسی مدنی فرانسه* (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۱)، ۸۹.

۱۳. ناصر کاتوزیان، *دوره مقدماتی حقوق مدنی درس‌هایی از شفعه وصیت ارث* (تهران: میزان، ۱۳۹۵)، ۲۶۸.

۱۴. احمد متین دفتری، *آیین دادرسی مدنی و بازرگانی* (تهران: مجد، ۱۳۷۸)، ۲۸۳.

آخرین اقامتگاه متوفی و مورث خود اقامت دارند، به لحاظ نقش آنها به عنوان طرفین دعوی تقسیم ترکه، انتخاب دادگاه محل آخرین اقامتگاه متوفی توسط قانونگذار منطقی به نظر می‌رسد.

۱-۳- ابزار عدول از قاعده و راهکار احراز آن

همان‌طور که گذشت، قانونگذار ابزارهای متعددی را جهت عدول از قاعده صلاحیت محلی وضع کرده است که مهم‌ترین آن آخرین اقامتگاه و محل سکونت متوفی است. با دقت نظر در حقوق موضوعه، ملاحظه می‌گردد علی‌رغم اینکه این مهم که صلاحیت محلی رسیدگی به دعوی تقسیم ترکه باید بر اساس حکم خاص ماده ۲۰ ق.آ.د.م. و مواد ۱۶۳ و ۱۶۴ ق.ا.ج. تعیین گردد، امری متعارف و پذیرفته شده نزد علمای حقوق و دادگاه‌ها است، راهکار احراز آخرین اقامتگاه یا محل سکونت متوفی به عنوان ابزارهای عدول از قاعده، در آثار علمای حقوق بحث نشده و مهجور مانده است. با وجود این، به رویه قضایی که نظر می‌کنیم، با توجه به شیاع طرح دعوی تقسیم ترکه، رویه قضایی به عنوان یکی از ارکان مهم حقوق موضوعه، لاجرم به این امر پرداخته است و راهکارهای مختلفی را جهت احراز آخرین اقامتگاه و محل سکونت متوفی ارائه داده است که ذیلاً به تبیین آن خواهیم پرداخت.

۱-۳-۱- پرونده نخست

به موجب دادنامه شماره ۹۱۰۹۹۷۰۹۰۸۱۰۰۲۸۱ مورخ ۱۳۹۱/۷/۲۹ صادره از شعبه بیست و یکم دیوان عالی کشور^{۱۵}، ماجرا از این قرار است که پس از فوت مورث، تعدادی از ورثه وی دعوی به خواسته تقسیم ترکه غیرمنقول به طرفیت سایر ورثه در دادگاه حقوقی شهرستان کوثر مطرح می‌کنند که این دعوا به شعبه اول دادگاه حقوقی شهرستان کوثر ارجاع می‌گردد. این دادگاه به موجب دادنامه شماره ۹۱۰۰۲۷۲ مورخ ۱۳۹۱/۳/۳۱ با اعلام این که: «... طبق ماده ۱۶۳ قانون امور حسبی دعوی راجع به ترکه در دادگاه آخرین اقامتگاه متوفی رسیدگی می‌شود و طبق گواهی احضار^{۱۶} آخرین اقامتگاه متوفی در کرج بوده (البته مورث طرفین در تاریخ ۷۴/۳/۱۳ طبق گواهی انحصار وراثت - در کرج فوت کرده و بحثی از اقامتگاه نشده است) ...» قرار عدم صلاحیت به شایستگی دادگاه حقوقی شهرستان کرج صادر می‌نماید. شعبه شانزدهم دادگاه حقوقی شهرستان کرج در مقام رسیدگی به قرار صادره به موجب دادنامه شماره ۹۱۰۰۴۲۸ مورخ ۱۳۹۱/۴/۳۱ با اعلام اینکه: «... محل فوت، اقامتگاه محسوب نمی‌شود و علاوه بر اینکه همه خواندگان (طبق دادخواست) در شهرستان کوثر اردبیل (روستای ابلی علیا) مقیم هستند و اموال متوفی نیز در آنجا قرار دارد ...» از خود نفی صلاحیت کرده و در راستای اعمال تبصره ماده ۲۷ ق.آ.د.م.^{۱۷} دعوا را به دیوان عالی کشور ارجاع می‌دهد. متعاقباً

۱۵. پژوهشگاه قوه قضاییه، بانک داده آراء، ۲۵ مهر ۱۳۹۷، www.j.ijri.ir.

۱۶. به نظر می‌رسد به دلیل اشتباه تایپی، به جای «گواهی انحصار وراثت»، «گواهی احضار» نوشته شده است.

۱۷. تبصره ماده ۲۷ ق.آ.د.م.: «در صورتی که اختلاف بین دادگاه‌های دو حوزه قضایی از دو استان باشد، مرجع حل

اختلاف به ترتیب یاد شده، دیوان عالی کشور می‌باشد.»

دیوان عالی کشور دعوا را به شعبه بیست و یکم دیوان عالی کشور ارجاع می‌دهد و این شعبه با این استدلال که: «... از آنجا که گواهی حصر وراثت شماره ۹۰۰۰۰۷۴-۹۰/۶/۳ در خصوص مرحوم م.الف. از شورای حل اختلاف شهرستان کوثر صادر گردیده، این امر قرینه و اماره قضایی بر وجود آخرین اقامتگاه قانونی متوفی در حوزه قضایی شهرستان کوثر است. و صرف تصریح به محل «فوت» در کرج نمی‌تواند مبنای قانونی بر تعیین اقامتگاه باشد، به خصوص که موضوع تقسیم ترکه نیز اموال غیرمنقولی است که در حوزه دادگاه عمومی کوثر قرار دارد و آدرس طرفین دعوی هم، در همان حوزه اعلام گردیده است...» دعوا را جهت رسیدگی ماهوی به دادگاه حقوقی شهرستان کوثر ارجاع می‌دهد.

همان‌طور که ملاحظه گردید، شعبه اول دادگاه حقوقی شهرستان کوثر جهت احراز آخرین اقامتگاه متوفی از راهکار وحدت محل فوت و آخرین اقامتگاه استفاده کرده است. این در حالی است که شعبه شانزدهم دادگاه حقوقی شهرستان کرج، این‌گونه جهت احراز آخرین اقامتگاه متوفی راهکار می‌دهد که از آنجا که ترکه موضوع دعوا و همچنین ورثه که اصحاب دعوا هستند، در شهرستان کوثر وقوع و اقامت دارند، این‌گونه کشف می‌شود که آخرین اقامتگاه متوفی نیز جایی جز شهرستان کوثر نبوده است. آری شعبه بیست و یکم دیوان عالی کشور نیز چنین توجیهی را در رأی شعبه شانزدهم دادگاه حقوقی شهرستان کرج مورد لحاظ قرار داده است که در نهایت با مقبول افتادن نظر دادگاه اخیر، دعوا را به شعبه اول دادگاه حقوقی شهرستان کوثر به عنوان دادگاه صالح ارجاع داده است.

۱-۳-۲- پرونده دوم

در دعوی مشابه دیگری، راهکار متفاوتی اتخاذ گشته است. به موجب دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۷۰۹۰۹۱۰۰۱۷۸ مورخ ۱۳۹۲/۵/۱۴ صادره از شعبه سوم دیوان عالی کشور^{۱۸}، قضیه از این قرار است که پس از فوت مورث، تعدادی از ورثه وی، دعوایی به خواسته تقسیم ترکه متعدد به طرفیت سایر ورثه در دادگاه حقوقی شهرستان نیر مطرح و ذکر می‌کنند که متوفی در یکی از روستاهای شهرستان نیر فوت کرده است و گواهی انحصار وراثت در شهرستان تهران صادر گردیده است. شعبه اول دادگاه عمومی نیر پس از ارجاع پرونده با استناد به: «... ماده ۲۰ قانون آیین دادرسی مدنی و ماده ۱۶۳ قانون امور حسبی دادگاه صالح را دادگاه آخرین اقامتگاه متوفی تلقی و چون گواهی حصر وراثت از محاکم تهران صادر شده است لذا دادگاه تهران را صالح دانسته است...» دعوا را با صدور قرار عدم صلاحیت به دادگاه حقوقی تهران ارسال می‌کند. شعبه بیست و سوم دادگاه حقوقی تهران در مقام رسیدگی به قرار صادره «... محل اقامت دائم را کمال آباد تلقی و به اعتبار دادگاه عمومی نیر از خود نفی صلاحیت کرده است.» متعاقباً دعوا جهت حل اختلاف پیش آمده در راستای تبصره ماده ۲۷ ق.آ.د.م. به دیوان عالی کشور ارسال می‌گردد و شعبه سوم دیوان عالی کشور در مقام رسیدگی عنوان می‌دارد که: «نظر به این که تقسیم ترکه از امور مربوط به ترکه است و طبق ماده ۱۶۳

۱۸. پژوهشگاه قوه قضاییه، پیشین.

قانون امور حسبی دادگاه صالح به آن دادگاه محل اقامت متوفی است چون گواهی حصر وراثت صادره دلالت بر محل فوت مورث دارد و تحقیق دیگری هم در این باره نشده است و قبل از رفع ابهام حل اختلاف مطروحه مقدور نیست لذا پرونده به دادگاه عمومی نیر ارسال می‌شود تا درباره محل فوت و دفن و آخرین محل اقامت وی بررسی و عندالافتضا تحقیق محلی صورت پذیرفته و تصویر گواهی فوت پیوست گردد سپس برای اتخاذ تصمیم پرونده اعاده گردد.»

همان‌طور که گذشت، شعبه اول دادگاه حقوقی نیز جهت احراز آخرین اقامتگاه متوفی، محل فوت متوفی مندرج در گواهی انحصار وراثت صادره از دادگستری تهران را ملاک عمل قرار داده است. این در حالی است که شعبه بیست و سوم دادگاه حقوقی تهران، اعلام آخرین اقامتگاه متوفی توسط خواهان دعوا که همان ورثه متوفی هستند را راهکار احراز آخرین اقامتگاه متوفی قرار داده است. در نهایت شعبه سوم دیوان عالی کشور که راهکار نخست را دلالت‌کننده بر محل فوت می‌داند؛ نه آخرین اقامتگاه متوفی، با ردّ این راهکار جهت احراز آخرین اقامتگاه متوفی، بدون اظهار نظر نسبت به راهکار دوم، دعوا را به شعبه اول دادگاه حقوقی نیر ارسال می‌کند تا با تحقیقات بیشتر، آخرین اقامتگاه متوفی را احراز کند و سپس پرونده را جهت تعیین دادگاه صالح به دیوان عالی کشور ارسال کند.

۱-۳-۳- پرونده سوم

در دعوایی دیگر، به موجب دادنامه شماره ۹۱۰۹۹۷۰۹۰۷۰۰۰۷۷۵ مورخ ۱۳۹۱/۱۰/۲۶ صادره از شعبه دهم دیوان عالی کشور^{۱۹}، ماجرا از این قرار است که دعوای تقسیم ترکه‌ای در دادگاه حقوقی شهرستان ک مطرح می‌گردد و خواهان‌ها که ورثه متوفی هستند، اعلام می‌دارند که آخرین اقامتگاه مورث خود، شهرستان ک بوده است. شعبه هجدهم دادگاه حقوقی شهرستان ک پس از ارجاع پرونده به آن شعبه، «... با استناد به گواهی حصر وراثت پیوست دادخواست مبنی بر آخرین اقامتگاه مورث خواهان‌ها در تهران مستنداً به ماده ۱۶۳ قانون امور حسبی به صلاحیت دادگاه عمومی حقوقی تهران قرار عدم صلاحیت صادر می‌نماید...». شعبه دویست و هشتم دادگاه حقوقی تهران در مقام رسیدگی به قرار عدم صلاحیت صادره، با این استدلال که «... وراث متوفی بهتر از محل فوت مورث خود اطلاع دارند بنابراین اصل بر صحت ادعای آنها می‌باشد مگر اینکه دلیلی وجود داشته باشد که خلاف ادعای آنها را ثابت نماید چون دلیلی وجود ندارد و سکونت طرفین پرونده در شهرستان ک و استقرار ترکه مورد نزاع در آن شهرستان دلالت بر فوت مورث خواهان‌ها در شهرستان ک دارد با نفی صلاحیت از خود به صلاحیت دادگاه عمومی حقوقی ک قرار عدم صلاحیت صادر می‌نماید...». در نهایت شعبه دهم دیوان عالی کشور جهت حل اختلاف حادث شده، نظر شعبه هجدهم دادگاه حقوقی شهرستان ک را تأیید می‌کند و با اعلام اینکه: «در مانحن فیه حسب گواهی حصر وراثت شماره ۴۹۷ - ۶۰/۳/۴ - صادره از شعبه ۲۰۹ دادگاه عمومی تهران آخرین اقامتگاه مورث خواهان‌ها در

تهران تعیین گردیده بنا به مراتب مادام که گواهی حصر وارثت صادره از حیث محل اقامت متوفی با رأی دادگاه منتفی نشده صلاحیت محاکم در تقسیم ترکه به اعتبار صلاحیت دادگاهی که متوفی به موجب حصر وراثت در حوزه قضائی آن اقامت داشته معتبر است...» پرونده را جهت رسیدگی به شعبه دویست و هشتم دادگاه حقوقی تهران ارسال می‌کند.^{۲۰}

۱-۳-۴- دیدگاه برگزیده

به هر روی، آنچه که به نظر می‌رسد این است که با توجه به اینکه بر اساس ماده ۲۶ ق.آ.د.م.^{۲۱} احراز صلاحیت یا عدم صلاحیت، تکلیف دادگاهی است که دعوا به آن ارجاع شده است، بر اساس اینکه مقدمه یک تکلیف و واجب نیز واجب است، دادگاه وظیفه دارد در راستای احراز صلاحیت یا عدم صلاحیت محلی خود نسبت به رسیدگی به دعوا، آخرین اقامتگاه متوفی را احراز کند. بدیهی است در این مسیر، دادگاه باید از مجموعه راهکارهایی نظیر محل صدور گواهی انحصار وراثت، محل فوت، محل وقوع اموال به ویژه اموال غیرمنقول متوفی، محل اقامت ورثه که خواهان و خوانده دعوی تقسیم ترکه هستند، آخرین اقامتگاه متوفی بر اساس اعلام خواهان دعوی تقسیم ترکه و ... جهت تعیین آخرین اقامتگاه متوفی استفاده کند. از این رو نه لازم و نه عملاً ممکن است که دادگاه تحقیقاتی در حد تحقیقات راجع به اثبات دعوا در این خصوص انجام بدهد؛ بلکه در همین حد که قرینه‌ای یافت شود که آخرین اقامتگاه متوفی در چه محلی بوده و قرینه‌ای به قوت آن وجود نداشته باشد، جهت شروع به رسیدگی کفایت می‌کند. همچنان که در دعوی که در محل اقامت خوانده که در قید حیات است، مطرح می‌گردد، در صورتی که خوانده در آدرس اعلامی توسط خواهان شناسایی نشود، دادگاه قرار عدم صلاحیت صادر نمی‌کند؛ بلکه به اعتبار اینکه خواهان بنا بر اعلام خودش در محل اقامت خوانده طرح دعوا کرده است و نشانی در آن محل اعلام کرده است، خود قرینه‌ای است جهت احراز اینکه خوانده در دادگاهی که دعوا طرح شده است، اقامت دارد و تا زمانی که قرینه‌ای خلاف آن وجود نداشته باشد، دادگاه به رسیدگی ادامه خواهد داد.

۲- عدول از قاعده غیر قابل ابطال بودن حکم دادگاه

قاعده این است که حکم قطعی دادگاه غیر قابل ابطال است.^{۲۲} اینکه چنین قاعده‌ای، دعوی تقسیم ترکه را نیز تحت شمول خود قرار می‌دهد یا اینکه دعوی اخیر، استثنایی بر قاعده مذکور می‌باشد،

۲۰. لازم به ذکر است با توجه به اینکه بر اساس ماده ۳۶۲ ق.ا.ح.، آخرین اقامتگاه متوفی از مندرجات گواهی انحصار وراثت نمی‌باشد، اگر در گواهی انحصار وراثت به آخرین اقامتگاه متوفی اشاره شده باشد، چنین قیدی خلاف نص مزبور بوده و برای دادگاه جهت تعیین صلاحیت محلی دادگاه تکلیف ایجاد نمی‌کند. با وجود این در روبه قضایی مشاهده می‌شود که برخی محاکم جهت نفی صلاحیت از خود به آخرین اقامتگاه متوفی مندرج در گواهی انحصار وراثت اعتبار می‌بخشند.

۲۱. ماده ۲۶ ق.آ.د.م.: «تکلیف صلاحیت یا عدم صلاحیت هر دادگاه نسبت به دعوی که به آن رجوع شده است با همان دادگاه است ...»

۲۲. عبدالله شمس، دوره پیشرفته آیین دادرسی مدنی، جلد دوم (تهران: دراک، ۱۳۸۵): ۲۲۴ و ۲۲۵.

دیر زمانی است محل بحث حقوق دان‌ها بوده است.^{۲۳}

۲-۱- دیدگاه مخالفین قابل ابطال بودن حکم تقسیم ترکه

مخالفین دلایل ذیل را جهت توجیه نظر خود ارائه کرده‌اند:

نخست اینکه «حکم تقسیم نیز دارای همه‌ی آثاری است که سایر احکام از آن بهره‌مند می‌باشند ... بنابراین، از جمله، تنها طریق درخواست ابطال آن به کارگیری راه شکایت متناسب از رأی است (ماده ۳۲۴ ق.ا.ج.) و در نتیجه نمی‌تواند موضوع «دعوی بطلان» قرار گیرد.^{۲۴} دوم اینکه با نسخ ماده ۳۳ ق.ا.د.م. سابق^{۲۵}، تنها طریق ابطال حکم تقسیم به کارگیری راه شکایت از رأی است.^{۲۶}

سوم این که «... هر گاه بر درخواست تقسیم بتوان عنوان دعوی داد، حکمی که آن دعوا را فصل می‌کند از اعتبار امر مختوم بهره‌مند است».^{۲۷} چهارم نیز این که «ابطال یا فسخ حکم تقسیم ترکه صادره از دادگاه، مغایر با اعتبار امر مختومه است...».^{۲۸}

همان‌طور که ملاحظه گردید، عمده دلایل مخالفین این است که طرق اعتراض به احکام در قانون پیش‌بینی شده است و معترض به حکم دادگاه باید بر اساس طرق پیش‌بینی شده اعم از عادی و فوق‌العاده، ادعای خود را مطرح کند. به علاوه، به جهت اینکه در تقسیم ترکه از سوی دادگاه، حکم

۲۳. لازم به ذکر است که بحث پیرامون دایره شمول این قاعده زمانی مطرح می‌گردد که میان مالکین نهایی ترکه در خصوص تقسیم یا عدم تقسیم، اختلاف نظر باشد و دادگاه در مقام فصل این اختلاف، مبادرت به صدور حکم کند؛ در حالی که اگر طرفین دعوا پس از طرح دعوا، در خصوص تقسیم ترکه در دادگاه یا خارج از دادگاه به توافق نظر برسند، صحبتی از حکم تقسیم ترکه در میان نبوده است و چنین توافقی که معمولاً در قالب گزارش اصلاحی است، مسلماً مانند هر توافقی دیگر می‌تواند موضوع دعوی ابطال یا بطلان قرار گیرد. (جهت تأیید این نظر، نک. ناصر کاتوزیان، اعتبار امر قضاوت شده در دعوی مدنی پیشین، ۱۶۷؛ حسین قربانیان، آیین رسیدگی به درخواست تقسیم ترکه و مطالبه سهم‌الارث (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۴)، ۲۳۴. رویه قضایی نیز به موجب دادنامه نهایی شماره ۹۲۰۹۹۷۰۹۰۷۰۰۵۱۱ صادره از شعبه دهم دیوان عالی کشور، با ذکر اینکه «... دعوی ابطال تقسیم نامه از جمله دعوی غیر مالی می‌باشد و ... قابل تجدیدنظر ... بوده...» به طور ضمنی به قابلیت استماع دعوی ابطال یا بطلان توافق پیش‌گفته صخه گذاشته شده است (فرجام خواهی از دعوی ابطال تقسیم نامه، اداره، ۱۳۹۹/۰۲/۲۸، www.dadrah.ir) و کمیسیون مدنی اداره کل حقوقی قوه قضاییه نیز با ذکر اینکه «... وراث ... می‌توانند ... تقاضای اعلام بطلان تقسیم ماترک را از دادگاه صالح نمایند...» دعوی ابطال یا بطلان توافق پیش‌گفته را قابل استماع می‌داند. (معاونت آموزش قوه قضاییه، مجموعه نشست‌های قضایی مسائل قانون مدنی (۳) (تهران: نشر قضا، ۱۳۸۳): ۱۲۱-۱۲۳)

۲۴. همان، ۲۶۸-۲۶۹.

۲۵. ماده ۳۳ ق.ا.د.م. سابق: «دعوی بطلان تقسیم راجع به دادگاهی است که تقسیم توسط آن دادگاه به عمل آمده باشد.»

۲۶. شمس، جلد دوم، پیشین، ۲۶۹ و ۲۷۰.

۲۷. کاتوزیان، اعتبار امر قضاوت شده در دعوی مدنی، پیشین، ۱۳۰.

۲۸. حسین قربانیان، «بطلان تقسیم»، مجله قضاوت ۵۷ (۱۳۸۸)، ۲۵.

صادر می‌گردد، به علت اعتبار امر مختومه حکم صادره، قابل ابطال بودن حکم تقسیم ترکه منتفی است.

۲-۲- نقد دیدگاه و بیان دیدگاه برگزیده

در خصوص دلیل نخست باید گفت که اینکه قانون حق شکایت از احکام صادره را به طور عادی و فوق‌العاده به اشخاص داده است، نافی این حق نیست که به واسطه قابل ابطال بودن حکم تقسیم ترکه، اشخاص بتوانند دعوای ابطال حکم تقسیم ترکه را مطرح کنند. به عبارت دیگر اثبات شیء نفی ما عدا نمی‌کند.

در خصوص دلیل دوم باید گفت که نسخ ماده ۳۳ ق.آ.د.م. مصوب ۱۳۱۸ که بیان می‌داشت: «دعوای بطلان تقسیم راجع به دادگاهی است که تقسیم توسط آن دادگاه به عمل آمده است» لزوماً دلالت بر غیر قابل ابطال بودن حکم تقسیم ترکه ندارد؛ زیرا ماده مزبور در مقام امکان‌سنجی قابل ابطال بودن حکم تقسیم ترکه نمی‌باشد که با حذف آن در ق.آ.د.م. جدید قائل به این باشیم که هدف قانونگذار عدم جواز استماع چنین دعوایی بوده است؛ بلکه قانونگذار با وضع ماده مزبور در باب صلاحیت نسبی، تنها به دنبال تعیین مرجع صالح در خصوص رسیدگی به دعوای ابطال حکم تقسیم ترکه بوده است. از این رو چه بسا قانونگذار با حذف چنین مقرره‌ای در قانون جدید، قصد داشته است که رسیدگی به چنین دعوایی را در صلاحیت دادگاه‌های موضوع سایر مواد نظیر ماده ۲۰ ق.آ.د.م. قرار دهد.

در خصوص دلیل سوم و چهارم نیز باید بگوییم که همان‌طور که می‌دانید، قاعده اعتبار امر قضاوت شده در جایی جاری است که از سوی دادگاه حکم صادر و فصل خصومت می‌شود؛ در حالی که می‌دانیم که تصمیم قضایی دادگاه مبنی بر تقسیم ترکه دو وجه دارد: نخست از این حیث که فصل خصومت می‌نماید، حکم است. دوم از این جهت که دادگاه ایجاب خواهان دعوای تقسیم ترکه را با توجه به جوازی که از قاعده «الحاکم ولی المتتبع» و ماده ۵۹۱ ق.م. در یافت کرده است، به ولایت از خواننده ممتنع از تقسیم ترکه قبول می‌کند، عقد است.^{۲۹} لذا اگر در این تصمیم قضایی که هم حکم است و هم عقد، بر اساس ماده ۳۲۶ ق.ا.ج. و اطلاق ماده ۶۰۱ ق.م. که مقرر می‌دارد: «هر گاه بعد از تقسیم معلوم شود که قسمت به غلط واقع شده است تقسیم باطل می‌شود.» مقررات ماهوی راجع به تقسیم رعایت نشده باشد، آن تقسیم باطل می‌گردد. لذا اگر قائل به این باشیم که حکم تقسیم ترکه قابل ابطال نیست، خلاف قانون سخن گفته‌ایم. گویی با توجه به چنین ملاحظاتی بوده است

۲۹. ماده ۵۹۱ ق.م.: «هر گاه تمام شرکاء به تقسیم مال مشترک راضی نباشند، تقسیم به نحوی که شرکاء تراضی نمایند به عمل می‌آید و در صورت عدم توافق بین شرکاء، حاکم اجبار به تقسیم می‌کند...»
۳۰. جهت تأیید نظری که تقسیم ترکه را عقد و معامله می‌داند، نک. ناصر کاتوزیان، دوره *مقدماتی حقوق مدنی درس‌هایی از عقود معین*، جلد اول (تهران: گنج دانش، ۱۳۹۵)، ۳۳۸. و جهت ملاحظه نظری که تقسیم ترکه توسط دادگاه را عقد نمی‌داند، نک. محمد مجتبی رودیجانی، *قانون امور حسبی در نظم حقوقی کنونی* (تهران: کتاب آوا، ۱۳۹۷)، ۶۳۲-۳۱. ماده ۳۲۶ ق.ا.ج.: «مقررات قانون مدنی راجع به تقسیم در مورد تقسیم ترکه جاری است...»

که برخی از فقها در باب قضا که محل بحث قضاوت و حکم دادگاه است، تقسیم مال مشاع (که اعم از ترکه است) را علاوه بر تمییز حق دانستن، عقدی مستقل نیز قلمداد کرده‌اند.^{۳۲} بنابراین با توجه به آنچه گفته شد و با تکیه بر اصل قابلیت استماع دعاوی، هر چند قاعده این است که به جهت اعتبار امر قضاوت شده، حکم دادگاه قابل ابطال نمی‌باشد و باید تنها از طرق شکایت ذکر شده در قانون، بطلان چنین حکمی را درخواست کرد، باین حال حکم تقسیم ترکه از چنین قاعده‌ای پیروی نمی‌کند و به مثابه استثنایی بر قاعده مزبور، قابل ابطال است.

نتیجه‌گیری

در دعاوی تقسیم ترکه، گاهی از قواعد دادرسی عدول می‌گردد و احکام خاصی جایگزین آن می‌گردد. از این رو:

۱- هر چند بنا بر قاعده، صلاحیت محلی با دادگاه محل اقامت خواننده یا محل وقوع مال غیرمنقول است، صلاحیت محلی دعاوی تقسیم ترکه با دادگاهی است که آخرین اقامتگاه متوفی در آنجا بوده است و اگر آخرین اقامتگاه متوفی معلوم نباشد، صلاحیت محلی با دادگاهی است که آخرین محل سکونت متوفی در هم‌جواری با آن بوده است. لازم به ذکر است که هرگاه متوفی در ایران اقامتگاه یا محل سکونت نداشته باشد، دادگاهی صالح است که ترکه در آنجا واقع شده و اگر ترکه در جاهای مختلف باشد، دادگاهی که مال غیرمنقول در حوزه آن واقع شده است، صلاحیت خواهد داشت و اگر اموال غیرمنقول در حوزه‌های متعدد باشد، صلاحیت با دادگاهی است که قبلاً شروع به اقدام کرده باشد.

۲- مبانی استثنای پیش‌گفته این است که اولاً ترکه دارای شخصیت حقوقی است که اقامتگاه خاص دارد. ثانیاً مرکز مهم امور متوفی در آخرین اقامتگاه وی بوده است. ثالثاً ظاهر عرفی، دلالت بر وحدت اقامتگاه طرفین دعاوی تقسیم ترکه (که معمولاً ورثه هستند) و متوفی دارد. رابعاً به جهت اینکه انسان معمولاً اموال خویش را پیرامون خود نگهداری می‌کند، پس از فوت، محل استقرار اموال (ترکه) و آخرین اقامتگاه وی واحد است.

۳- دادگاه وظیفه دارد در راستای احراز صلاحیت یا عدم صلاحیت محلی خود نسبت به رسیدگی به دعوا، ابزار آخرین اقامتگاه یا محل سکونت متوفی را به کار ببندد. بدیهی است در این مسیر، دادگاه باید از مجموعه راهکارهایی نظیر محل صدور گواهی انحصار وراثت، محل فوت، محل وقوع اموال

۳۲. «القسمه وهی علی ما ذکره تمییز حق الشراکاء ... مع أنه یصدق التقسیم علی توزیع مال علی جماعه من غیر سبق حق لهم فیه، ثم هی معامله مستقله...» السید محمد کاظم الطباطبایی الیزدی، العروة الوثقی، جلد ششم (قم: مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۴۲۳ ه.ق)، ۷۳۰. همچنین جهت تأیید نظری که تقسیم ترکه را عقد و معامله می‌داند، نک. الشیخ المیرزا جواد التبریزی، أسس القضاء والشهادة (قم: مؤسسه الإمام الصادق، ۱۴۱۵ ه.ق)، ۲۷۵؛ سید عبدالله شیرازی، کتاب القضاء (مشهد: مرکز احیاء التراث الإسلامی، ۱۳۹۹ ه.ق)، ۵۷؛ ناصر کاتوزیان، دوره مقدماتی حقوق مدنی درس‌هایی از عقود معین، جلد اول (تهران: گنج دانش، ۱۳۹۵)، ۳۳۸ و جهت ملاحظه نظری که تقسیم ترکه توسط دادگاه را عقد نمی‌داند، نک. رودبجانی، پیشین، ۶۳۲.

به ویژه اموال غیرمنقول متوفی، محل اقامت ورثه، آخرین اقامتگاه متوفی بر اساس اعلام خواهان دعوا و ... جهت تعیین آخرین اقامتگاه متوفی استفاده کند. از این رو نه لازم است و نه عملاً ممکن است که دادگاه تحقیقاتی در حدّ تحقیقات راجع به اثبات دعوا در این خصوص انجام بدهد؛ بلکه در همین حدّ که قرینه‌ای یافت شود که آخرین اقامتگاه متوفی در چه محلی بوده و قرینه‌ای به قوت آن وجود نداشته باشد، جهت شروع به رسیدگی کفایت می‌کند.

۴- قاعده این است که حکم صادره از دادگاه قابل ابطال نمی‌باشد. باین حال حکم تقسیم ترکه از چنین قاعده‌ای پیروی نمی‌کند و به مثابه استثنایی بر قاعده مزبور، قابل ابطال است؛ زیرا اولاً غیر قابل ابطال بودن سایر احکام دلیل مثبت غیر قابل ابطال بودن حکم تقسیم ترکه نمی‌باشد. ثانیاً حذف مقررّه ماده ۳۳ ق.آ.د.م. سابق هیچ دلالتی بر غیر قابل ابطال بودن حکم تقسیم ترکه ندارد و اصل قابلیت استماع دعوی مؤید آن است. ثالثاً قاعده اعتبار امر قضاوت شده تنها از حیث حکم بودن تصمیم قضایی مانع از قابل ابطال بودن حکم تقسیم ترکه است؛ در حالی که تقسیم ترکه به تصمیم دادگاه، عقد نیز می‌باشد که مانند هر عقد دیگری احتمال بطلان و عدم نفوذ در آن وجود دارد.

فهرست منابع

- پژوهشگاه قوه قضاییه. بانک داده آراء. ۲۵ مهر ۱۳۹۷، www.j.ijri.ir.
- التبریزی، الشیخ المبرزآ جواد. *أسس القضاء و الشهادة، الطبعة الأولى*. قم: مؤسسه الإمام الصادق، ۱۴۱۵ ه.ق.
- دادراه. فرجام خواهی از دعوی ابطال تقسیم نامه. ۱۳۹۹/۰۲/۲۸، www.dadrah.ir.
- رودیجانی، محمد مجتبی. *قانون امور حسبی در نظم حقوقی کنونی*. چاپ اول، تهران: کتاب آوا، ۱۳۹۷.
- شمس، عبدالله. *دوره پیشرفته آیین دادرسی مدنی*. جلد اول. چاپ چهاردهم. تهران: دراک، ۱۳۸۵.
- شمس، عبدالله. *دوره پیشرفته آیین دادرسی مدنی*. جلد دوم. چاپ دوازدهم. تهران: دراک، ۱۳۸۵.
- الشیرازی، السید عبدالله. *کتاب القضاء. الطبعة الأولى*، مشهد: مرکز إحياء التراث الإسلامي، ۱۳۹۹ ه.ق.
- الطباطبایی الیزدی، السید محمد کاظم. *العروة الوثقی*. جلد ششم، الطبعة الأولى، قم: مؤسسه النشر الإسلامي، ۱۴۲۳ ه.ق.
- قربانیان، حسین. *آیین رسیدگی به درخواست تقسیم ترکه و مطالبه سهم الارث*. چاپ سوم، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۴.
- قربانیان، حسین. «بطلان تقسیم». *مجله قضاوت* ۵۷(۱۳۸۸): ۲۲-۲۵.
- کاتوزیان، ناصر. *اعتبار امر قضاوت شده در دعوی مدنی*. چاپ پنجم. تهران: دادگستر، ۱۳۷۶.
- کاتوزیان، ناصر. *اعتبار امر قضاوت شده در دعوی مدنی*. چاپ ششم. تهران: میزان، ۱۳۸۳.
- کاتوزیان، ناصر. *دوره مقدماتی حقوق مدنی در سهایی از شفعه وصیت ارث*. چاپ بیست و ششم. تهران: میزان، ۱۳۹۵.
- کاتوزیان، ناصر. *دوره مقدماتی حقوق مدنی در سهایی از عقود معین*، جلد اول. چاپ بیست و چهارم. تهران: گنج دانش، ۱۳۹۵.
- متین دفتری، احمد. *آیین دادرسی مدنی و بازرگانی*. جلد اول. چاپ اول. تهران: مجد، ۱۳۷۸.
- متین دفتری، احمد. *آیین دادرسی مدنی و بازرگانی*. جلد اول. چاپ سوم. تهران: مجد، ۱۳۸۸.
- محسنی، حسن. *آیین دادرسی مدنی فرانسه*. چاپ دوم. تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۱.
- معاونت آموزش قوه قضاییه. *مجموعه نشست های قضایی مسائل قانون مدنی (۳)*. چاپ اول. تهران: نشر قضا، ۱۳۸۳.
- مهاجری، علی. *قانون آیین دادرسی مدنی در نظم حقوقی کنونی*. چاپ دوم. تهران: فکر سازان، ۱۳۹۱.
- واحدی، قدرت الله. *آیین دادرسی مدنی*. جلد اول. چاپ اول. تهران: میزان، ۱۳۷۷.